



# מדיניות-חוץ ישראלית עם הפנים לעולם

---

---

ד"ר אהוד ערן ומיריי סורוביץ'

פברואר 2017

## מדיניות-חוץ ישראלית עם הפנים לעולם

ד"ר אהוד ערן ומיריי סורוביץ\*

פברואר 2017

**מאמר זה הוא חלק מסדרת פרסומים שמציגה עקרונות מנחים לתפיסת מדיניות-חוץ חדשה לישראל, אותה גיבש צוות חשיבה של מכון מיתנוים. לקריאת תקציר העקרונות המנחים, [לחץ/י כאן](#).**

ישראל צריכה למצב עצמה כשחקנית מובילה בזירה העולמית, ולעבור מלעומתיות מול הקהילה הבינלאומית להשתלבות בה. עליה ליטול חלק פעיל יותר בסוגיות גלובליות ולהגדיל את חלקה בסיוע חוץ. בתוך כך, על ישראל לשמר ולהעמיק את יחסיה המיוחדים עם ארה"ב תוך ביסוס מעמדה בלב הקונצנזוס הדו-מפלגתי במדינה ופנייה לקהלים חדשים בתוכה, עם דגש על קהילות המיעוטים. במקביל, עליה להפוך לנכס אסטרטגי חשוב יותר עבור ארה"ב דרך קידום השלום ושיתוף הפעולה עם מדינות האזור. בהתחשב בשינויים במאזן הכוחות העולמי, ומבלי לפגוע ביחסיה עם ארה"ב, על ישראל להגביר את נוכחותה במרחב האסייתי המתחזק ובייחוד את שיתוף הפעולה שלה עם סין. על ישראל גם לגבש מדיניות-חוץ המתחשבת ביהודי העולם. קרי, כזו שלוקחת בחשבון את השפעת פעולות ישראל על ביטחונם, משנה חלק ממסגרותיה בכדי לאפשר פלורליזם יהודי, ומאתרת בסיסים חדשים ליחסי ישראל-תפוצה, בייחוד כאלו המייצרים שותפות אמיתית.

### א. שינויים במאזן הכוחות העולמי

בעשור השני של המאה ה-21 מתברר ביתר חדות השינוי שאירע במאזן הכוחות העולמי. מאות שנים של הגמוניה אירו-אטלנטית, תחילה בראשות אירופה ולאחר מכן בראשות ארה"ב, מגיעות לסיומן עם התחזקות כוחן הכלכלי של מדינות אסיה, בייחוד סין. כבר בשנים הקרובות צפוי התוצר הלאומי הגולמי (תל"ג) של סין להשתוות ואולי אף לעקוף את זה של ארה"ב.

בדומה לתהליך שאירע בארה"ב בין סוף המאה ה-19 לסוף מלחמת העולם השנייה, עת ביססה את מעמדה ככוח הגמוני עולמי, יש לצפות כי הבכורה הכלכלית של סין תתורגם בתוך כמה עשורים גם לעצמה צבאית ומדינית. יעידו על מגמה זו דרישותיה הטריטוריאליות של סין משכנותיה, מעורבותה הגוברת בזירות רחוקות, בהן אפריקה והמזרח התיכון, ואפילו פתיחתם של יותר ממאה

---

\* ד"ר אהוד ערן ומיריי סורוביץ' היו חברים בצוות החשיבה של מכון מיתנוים שגיבש הצעה לתפיסת מדיניות-חוץ חדשה לישראל. ד"ר אהוד ערן הוא חבר ועד מנהל במכון מיתנוים, מרצה במחלקה ליחסים בינלאומיים בבית הספר למדעי המדינה באוניברסיטת חיפה, ומייסד משותף של מרכז חיפה למחקרי אסטרטגיה ימית; מיריי סורוביץ' עבדה כאנליסטית בצוות המדיני-ביטחוני במכון ראות ושימשה כעוזרת פוליטית בשגרירות ארה"ב בישראל.

מרכזי תרבות (Confucius Institutes) ברחבי העולם בעשור האחרון. ראוי לציין כי למרות המגמה המסתמנת התהליך אינו דטרמיניסטי, ושורה של נושאים, בראשם שאלת יציבות המשטר בבייג'ין ומשבר כלכלי חריף בסין, עשויים להאט את הפיכתה של סין לכוח עולמי או להחליש את מעמדה.

השאלה האסטרטגית הגדולה של דורנו היא כיצד תשפיע התחזקות מעמדה של סין על המבנה ועל הערכים של המערכת הבינלאומית: האם התחזקותה של סין תהיה במסגרת הסדר הפוליטי והכלכלי הקיים, המושתת, בין היתר, על האומות המאוחדות, הסדרי הסחר של ארגון הסחר הבינלאומי (WTO) והמערכת הפיננסית שבה הדולר הוא מטבע החליפין המוביל? ואם כן, אילו שינויים יתחוללו בסדר זה? לחלופין, האם תביא התחזקותה של סין ליצירת סדר עולמי חדש, לרבות ערכים ומוסדות חדשים, כפי שאירע בעקבות שתי מלחמות העולם במאה ה-20?

שאלה זו מתחדדת נוכח עלייתו של ממשל טראמפ בארה"ב. על פי אינדיקציות ראשוניות, ממשל זה מאתגר מרכיבי יסוד של הסדר העולמי, שארה"ב עצמה יצרה בעידן שלאחר מלחמת העולם השנייה: סחר חופשי, מערכת בריתות באירופה ובאסיה והחזון הגלובלי הליברלי. הממשל האמריקני החדש מאותת גם על כוונתו להתעמת עם סין בנושא הסחר ויתכן גם בנושא האיים בים סין הדרומית.

מגמת ההתחזקות של סין מציבה בפני ישראל אתגר של ממש. מראשית המאה ה-20 השכילו התנועה הציונית ואחריה ישראל להיקשר בבריתות עם שחקנים אירו-אטלנטיים מובילים. בשנת 1917 העניקה בריטניה לגיטימציה בינלאומית לדרישה הציונית לבית לאומי בארץ ישראל, ועד אמצע שנות השלושים היא אף תמכה בפיתוח הארץ ברוח זו. הברית האסטרטגית שישראל מקיימת עם ארה"ב מסוף שנות ה-60 העצימה אותה ולאחר התמוטטות ברית-המועצות אף מיצבה אותה כאחד השחקנים החזקים ביותר במזרח התיכון.

התחזקותה של סין מעלה כמה שאלות עקרוניות – כיצד היא תשפיע על ישראל וכיצד תשפיע עליה ההיחלשות היחסית של ארה"ב? האם במציאות שבה מתקיימת תחרות בין-מעצמתית בין ארה"ב לסין תוכל ישראל לשמור על קשרים טובים עם שני מוקדי הכוח? האם יש סיכוי לכינון ברית בין ישראל לסין בעתיד הקרוב? על פי אילו עקרונות ולאילו אזורים תרחיב ישראל את קשריה בזירה הבינלאומית ועל מה תבסס את קשריה החדשים? כיצד תפעל מבלי לפגוע ביחסיה המיוחדים עם בת בריתה העיקרית ארה"ב? ככלל, יש לשאול עד כמה ובאיזה אופן על ישראל להשתתף בשינוי מערך היחסים הבינלאומי, וכיצד היא יכולה לשפר את הפרופיל הבינלאומי שלה.

נוסף על השינויים ביחסי העצמה בין המערב למזרח, המערכת הבינלאומית חווה שורה של שינויים שצפויים להשפיע על המרחב הבינלאומי שבו ישראל פועלת. בשינויים אלה בולטת עליית חשיבותם האסטרטגית של הימים, בין היתר, משום שהמרחב העתידי של המתיחות האמריקנית-סינית הוא ימי ולא קרקעי. בעבור ישראל יהפכו הימים חשובים יותר בשל הפקת הגז בים התיכון והצטיידותה של ישראל בצי צוללות.

ברובד הנורמטיבי, אופייה של המערכת הבינלאומית כיום שיקף עד לאחרונה את המשך השחיקה של עקרון אי-ההתערבות והריבונות של מדינות הלאום. ברוב המקרים איבדו המדינות את השליטה על גורמים שהיו מרכזיים בעבר, תנועות ההון למשל, והן מתמודדות עם האתגר שמציב להן משטר זכויות האדם הבינלאומי, המציב את הערכים והמוסדות האוניברסליים מעל ריבונות המדינה. בערכים אלה נמצא עקרון ה"מחויבות להגן" (Responsibility to Protect) המניח את התשתית המשפטית והרעיונית להתערבות בינלאומית בשטחן הריבוני של המדינות. בה בעת, היחלשות

האיחוד האירופאי ועליית ממשל אמריקני שמצטייר כפחות מחויב לערכים אלו, עשויים להאט ואף להפוך את המגמה.

התפתחויות טכנולוגיות תורמות אף הן לשחיקת מעמדן של מדינות הלאום – השימוש הגובר שעושה ארה"ב בכלי טיס בלתי-מאוישים לשם חיסול מתנגדיה ברחבי העולם יוצר תקדים שיאפשר גם לשחקנים אחרים במערכת הבינלאומית להפעיל כוח צבאי הרחק מגבולותיהם ללא שיסכנו את חייליהם. הרשתות החברתיות והאינטרנט תורמים אף הם להעצמת הפרט ולדחיקת עצמת מדינות הלאום. בה בעת, זוהי תשתית טכנולוגית שתאפשר למשטרים לא-ליברלים לפקח בצורה הדוקה יותר על מתנגדי משטר.

עד לשנה האחרונה דומה היה כי המסגרות הרב-מדינתיות מתחזקות הן משום צרכיה הקונקרטיים של ארה"ב והן כביטוי ליצירת מסגרת נורמטיבית חדשה במערכת הבינלאומית. הדבר בא לידי ביטוי, למשל, בשאיפתו של ממשל אובמה להישען על קואליציות בינלאומיות במאבקו בסוריה, לוב ודאעש, אשר הביאה לחיזוקן של מסגרות מולטילטרליות, דוגמת כוחות שמירת השלום של האו"ם. לעומת זאת, האיחוד האירופאי – שוק יצוא חשוב לישראל ומקור משמעותי למימון פעילותה האקדמית – מצוי תחת לחץ כבד נוכח המשבר הכלכלי, גלי הפליטים ופרישתה הצפויה של בריטניה ממנו. עם זאת, גם תהליך היחלשות מדינות הלאום אינו דטרמיניסטי, כפי שמראות החלטת בריטניה והמדיניות האסרטיבית של משטר פוטין ברוסיה. התפתחויות אלו מעידות כי מול המגמה הכללית של החלשות מדינות הלאום מתגבשת חזית המעוניינת לשוב למושכלות היסוד של הסדר הלאומי.

## ב. יחסי ישראל-ארה"ב: שמירה על היחסים המיוחדים והעמקתם

על ישראל לשמר ולטפח את הקשר המיוחד שלה עם ארה"ב ולהסתגל למגמות השינוי המתחוללות בארה"ב ובזירה העולמית.

מאז הקמת מדינת ישראל תמכו נשיאי ארה"ב בזה אחר זה ובאופן פומבי בקיומה של ישראל ובביטחונה. מאז סוף שנות ה-60 קשורות שתי המדינות בברית אסטרטגית. התמיכה האמריקנית בישראל מבוססת על רובד ערכי, רובד אסטרטגי ורובד פוליטי פנים-אמריקני. הרובד הערכי מבוסס על הערכים המשותפים לשתי המדינות, בהם רוח החלוציות, ערכי הדמוקרטיה והיות שתי החברות חברות מהגרים. הרובד האסטרטגי מושתת על סיועה של ישראל לקידום האינטרסים האמריקניים במזרח התיכון, בין היתר, ביצירת איזון לקרבתה של ברית-המועצות למדינות ערב ובהפגנת נוכחות צבאית וכלכלית באזור.<sup>1</sup> בעידן שלאחר המלחמה הקרה נוספו לרובד האסטרטגי ממדים חדשים, כמו המאמץ המשותף והחשאי בעיקרו נגד תכנית הגרעין של איראן. ברובד הפוליטי הפכה התמיכה בישראל לסוגיה פנים-אמריקנית, בין היתר, כפי שנראה בפעילות היעילה של נציגי שדולה פרו-ישראלים בקונגרס.

בין שלושת הרבדים מתקיימים כמובן קשרי גומלין התורמים לחיזוקם – הקשר האסטרטגי בין המדינות התחזק הודות לערכים הדומים והמשותפים להן. בשנות ה-60 וה-70, לאור ההתפתחות המבטיחה של ישראל ובעיקר לאור הישגיה הצבאיים, התהדק הקשר באופן הדרגתי אך משמעותי. הדבר בא לידי ביטוי בהיקף הציוד הצבאי שמכרה ארה"ב לישראל, בתיאום האסטרטגי בין השתיים ביחס למדינות ערב<sup>2</sup> ובמושג "היחסים המיוחדים בין ישראל לארה"ב" שטבע הנשיא קרטנר בנאום

<sup>1</sup> Abraham Ben-Zvi, "[Israel studies: An anthology - The United States and Israel: 1948-2008](#)," *Jewish Virtual Library*, April 2009.

<sup>2</sup> Daniel Pipes and Mitchell Bard, "[How special is the U.S.-Israel relationship?](#)," *Middle East Quarterly* 4(2), June 1997, pp. 41-48.

בשנת 1977.<sup>3</sup> לדברי הנשיא קרט, "יחסים אלו כוללים רמות גבוהות של ידידות, אהדה, אמון, ושיתוף פעולה פוליטי ובטחוני הדוק ואינטנסיבי. לכל צד יש מקום ייחודי במדיניות-החוץ והפנים של האחר. היחסים המיוחדים אינם מוגבלים למנהיגים ולמעצבי המדיניות [...] ויכולים לשרוד גם מצבי משבר ביחסים בין שתי המדינות. היחסים מבוססים על הדדיות המועילה לשניהם. ארה"ב מספקת לישראל סיוע פוליטי, כלכלי וצבאי בממדים גדולים ומתמידים. ישראל מייחסת חשיבות גבוהה מאד לאינטרסים האמריקניים בעיצוב מדיניות-החוץ שלה, מגלה נאמנות גדולה לארה"ב, נוטה להיענות לבקשותיה ופועלת גם לקידום האינטרסים האמריקניים."<sup>4</sup>

כדי לשמר את הרלוונטיות שלה עבור ארה"ב בטווח הארוך, על ישראל לתת את הדעת למספר סוגיות בעת גיבוש מדיניות-החוץ שלה.

### 1. שמירה על יחסים טובים עם שתי המפלגות בארה"ב

בקרב שתי המפלגות העיקריות בארה"ב, המפלגה הדמוקרטית והמפלגה הרפובליקנית, יש קונצנזוס לגבי התמיכה בקיומה של ישראל ובביטחונה, אולם המפלגות חלוקות ביניהן בשאלה מהי הדרך הטובה והנכונה להעניק תמיכה זו. בד בבד ניכרת מגמת התקרבות של הממשלה המכהנת בישראל אל המפלגה הרפובליקנית ומגמת התרחקות שלה מן המפלגה הדמוקרטית. היו אף תקריות של התערבות ישראלית בפוליטיקה הפנים-אמריקנית, ויש הטוענים שגם הממשל האמריקני התערב בפוליטיקה הפנימית של ישראל. לאור העובדה שהשלטון בארה"ב עובר ממפלגה אחת לשנייה באופן סדיר יחסית, קיטוב היחסים בין ישראל לארה"ב והעדפת מפלגה אחת על פני השנייה עלולים להביא לפגיעה במערכת היחסים המיוחדת בין שתי המדינות.

### 2. בניית קשרים הדוקים יותר עם קבוצות האוכלוסייה השונות בחברה האמריקנית

האוכלוסייה האמריקנית חווה תהליך של שינוי המאזן הדמוגרפי. על פי מכון המחקר האמריקני פיו (Pew), קהל הבוחרים בבחירות לנשיאות של שנת 2016 היה המגוון ביותר בכל ההיסטוריה האמריקנית, ועד שנת 2055 כבר לא יהיה רוב לקבוצה גזעית או אתנית כלשהי בארה"ב.<sup>5</sup> חלקן של האוכלוסיות האפריקאית-אמריקנית, הלטינית והאסייתית בחברה האמריקנית גדל וכך גם כוחן הפוליטי. סדר היום הפוליטי של קבוצות האוכלוסייה הללו שונה, וזיקתן לישראל אינה מובנת מאליה, בשונה מזיקתה של החברה האמריקנית ככלל עד היום. על ישראל להושיט יד דיפלומטית לקבוצות האוכלוסייה השונות בחברה האמריקנית, לעורר את ענייןן בה וליצור זיקה הדדית.

### 3. הידוק קשרים עם ישראלים החיים בארה"ב ועם בני הדור הצעיר בקהילה היהודית בארה"ב

בני הדור הצעיר בקהילה היהודית בארה"ב נולדו למציאות שבה ישראל כבר קיימת, ובעלת עצמה צבאית וכלכלית. עובדה זו לצד הסכסוך הישראלי-פלסטיני המתמשך השפיעו על יחסם של רבים בקרב הדור הצעיר למדינה. כמה מהם אינם דוגלים עוד בנרטיב התמיכה המוחלטת – כספית או פוליטית – בישראל. גם בקרב הישראלים שחיים בארה"ב, אשר מספרם בשנת 2015 קרב ל-700,000, ניכרת מגמה דומה של שינוי עמדות כלפי ישראל. אמנם אין זה הרוב, אך סקרים

<sup>3</sup> Yaacov Bar-Siman-Tov, "The United States and Israel since 1948: A 'Special relationship'?", *Diplomatic History* 22(2), 1998, pp. 231-262.

<sup>4</sup> יעקב בר-סימן-טוב, "יחסי ארה"ב-ישראל: יחסים מיוחדים ומה הלאה?", מכון ירושלים לחקר ישראל [כיום: מכון ירושלים למחקרי מדיניות], (ללא תאריך).

<sup>5</sup> D'Vera Cohn and Andrea Caumont, "10 Demographic Trends that are Shaping the U.S. and the World," *Pew Research Center*, March 2016.

מצביעים שנה אחרי שנה על מגמת התרחקות מישראל בקרב מספר הולך וגדל של יהודים וישראלים בארה"ב.

מחקרים מעידים כי ביקורים בישראל במסגרת פרויקט תגלית ואירועי הסברה של דוברים ישראלים בקמפוסים בארה"ב אינם בעלי השפעה חיובית על הקהל הליברלי בקרב היהודים והישראלים בארה"ב, אשר הזדהותם עם ישראל הולכת ופוחתת. הסיבה לכך היא התנגדותם למדיניות ישראל כלפי הפלסטינים, קידום חקיקה בכנסת שאינה ברוח הערכים הדמוקרטיים והמונופול של הזרם האורתודוקסי במסד הדתי. בהיעדר תהליך מדיני עם הפלסטינים ספק אם תשתנה עמדת הקהל הליברלי היהודי. ואולם על ישראל להוסיף ולחפש דרכים לקשור עמו קשרים קרובים יותר, ולהימנע מהחרפת הקרע שנובע מחילוקי הדעות הפוליטיים.

#### 4. מיצוב ישראל כנכס אזורי עבור ארה"ב

המזרח התיכון חווה תקופה סוערת ובלתי-צפויה. עד כה נקטה ישראל ביחס לכך גישה שמתאפיינת בהמתנה ואי-התערבות. גם הקהילה הבינלאומית טרם הגדירה אסטרטגיית פעולה מסונכרנת לגבי תפקידה בכל אחת מן הזירות הבעורות. הסכסוכים באזור כבר החלו לזלוג מחוץ לגבולות המדינות הגוועות – הפליטים הסוריים מתדפקים על דלתה של אירופה, האיום שמציב דאעש מתפשט ברחבי המזרח התיכון והאיום מצד איראן משפיע על מדינות רבות באזור. לאור זאת, גובר הצורך בעיצוב מדיניות הן של כל מעצמה בנפרד והן של הקהילה הבינלאומית כולה. התפתחויות אלה מזמנות לישראל הזדמנות לחבור למאמץ הבינלאומי להתמודד עם האתגרים הללו. ביכולתה לחבור להזדמנויות אד-הוק, בהן הגשת תמיכה וסיוע בינלאומי בטיפול בפליטים במדינות אירופה ובתורכיה (למשל טיפול רפואי ותגבור כוחות הומניטריים במחנות הפליטים), תמיכה אסטרטגית בלוחמה בטרור (ישראל היא מהמדינות המובילות ביותר באיסוף מודיעין ולוחמה בטרור) ותמיכה במאמץ הבינלאומי להיאבק בדאעש.

לישראל ולמדינות ערב המתונות אינטרסים משותפים רבים הנוגעים להתרחשויות האזוריות. שיתוף פעולה בין ישראל למדינות אלה בנושאים שונים, בהם האיום האיראני, השינוי במאזן הכוחות באזור, הלוחמה בטרור והסכסוך הישראלי-פלסטיני, יכול למצב את ישראל כנכס אסטרטגי לארה"ב אשר נדרשת להתערב ולנסות לסייע ליישוב סכסוכים באזור ולהשגת יציבות.

#### 5. שימת לב לאינטרסים האמריקניים בעת הרחבת הקשרים הבינלאומיים

כאמור, מאזן הכוחות העולמי משתנה, ולנגד עינינו מתעצב עולם רב-קוטבי, שבו "השמירה על שלום העולם" אינה מופקדת עוד בידי מעצמה אחת. כיום, מספר רב של מעצמות מתחרות זו בזו על היקף השפעתן בעולם. בשנים האחרונות ניכרת בעיקר התחזקותן של סין ורוסיה, והן מחזיקות בגישות שונות כלפי מדינות העוונות את ישראל ואת ארה"ב, כמו איראן או סוריה.

שינוי מאזן הכוחות העולמי ניכר גם בגל של "מדינות עולות", בעיקר באסיה ובאמריקה הלטינית. לאור הפיתוח הכלכלי המואץ במדינות אלה עולה משקלן בזירה הבינלאומית, לרבות ברובד הפוליטי. על ישראל להיערך למציאות המתפתחת ולהרחיב את קשת הקשרים הדיפלומטיים, הצבאיים, הכלכליים והמסחריים שלה עם "מדינות עולות" בכל היבשות. עליה למפות את צעדיה ולשקול אותם על רקע מערכת היחסים המיוחדת עם ארה"ב – לשרטט את קווי המתאר של האינטרסים שלה ושל ארה"ב, לבדוק אילו אינטרסים משותפים יש לשתי המדינות בזירה העולמית ולזהות את ניגודי האינטרסים שעלולים להתגלות. על בסיס מיפוי זה, על ישראל לשקלל את שיקוליה ולעצב את מדיניותה. התחשבות בהעדפותיה של ארה"ב תתרום לשמירת מעמדה הבינלאומי – והיא גם אינטרס ישראלי – תחזק את מעמדה של ישראל כנכס אסטרטגי בעבור

ארה"ב ואף תתרום לחיזוק מעמדה של ישראל בזירה העולמית.<sup>6</sup> גם בבואה לקשור קשרים חדשים על ישראל להעדיף מדינות אשר נמנות עם בנות בריתה של ארה"ב, כגון הודו ודרום קוריאה.

בה בעת על ישראל להגדיר מהם הקווים האדומים מבחינתה בבואה להתאים את מדיניותה להעדפותיה של ארה"ב. בין היתר עליה לתת את הדעת לעליית כוחן של סין ורוסיה, מדינות השואפות להרחיב את השפעתן במזרח התיכון, מנהלות יחסי גומלין עם מדינות העוינות את ישראל, מתחרות בכוחה העולמי של ארה"ב ומחזיקות בעצמה כלכלית ניכרת. מאחר שלסין יש עניין בפיתוח הקשרים עם ישראל, בעיקר בשל המחקר והפיתוח הטכנולוגי והמדעי במדינה, על ישראל למנף את ההזדמנות ולקרב אליה את סין בזירת איראן ובמאבק נגד האסלאם הקיצוני והטרור.

היחסים המיוחדים בין ישראל לארה"ב היו ועודם נכס אסטרטגי בעבור שתי המדינות. במשך השנים התפתחו היחסים והפכו הדוקים וענפים למדי, והם כוללים שיתוף פעולה צבאי, מודיעיני, כלכלי, טכנולוגי, מחקרי ומסחרי. מתוקף היחסים המיוחדים, ארה"ב תומכת בישראל באו"ם, בעיקר במועצת הביטחון, והיא אף פועלת תדיר לתווך בין ישראל לפלסטינים. שמירת היחסים המיוחדים עם ארה"ב היא אינטרס חיוני לישראל. עליה לעצב מדיניות-פנים ומדיניות-חוץ אשר יטיבו עם יחסים אלה ויחזקו אותם. עם זאת, הן בזירה הפנים-אמריקנית והן בזירה העולמית ניכרות מגמות של שינוי, ועל ישראל להיערך להן. חשוב לבדוק ולעדכן תפיסות והגדרות מדיניות כדי להבטיח שמערכת היחסים בין ישראל לארה"ב תמשיך לשרת את צרכיו של כל צד, מתוך הבנה עמוקה של התפקיד ההיסטורי של אותם היחסים.

## ג. ישראל כשחקנית בזירה העולמית: מלעומתיות להשתלבות

*על ישראל לעבור מפרדיגמה של לעומתיות לפרדיגמה של השתלבות. עליה לקחת חלק פעיל בסדר היום העולמי ולתרום לפתרון משברים הומניטריים ולהתמודדות עם אתגרים עולמיים, בהם שינויי האקלים, צריכת האנרגיה והמים והמחסור במזון. עליה לבנות קשרים מולטיטריטוריאליים ולנקוט מדיניות יזומה בגופים בינלאומיים, למשל באו"ם.*

את העידן הנוכחי מאפיין תהליך הגלובליזציה. תומס פרידמן כינה תהליך זה "עולם שטוח", ובעולם זה עולים שחקנים רבים יותר ויותר על המפה הפוליטית והכלכלית, בעיקר מקרב מדינות אסיה, ברית-המועצות לשעבר ואמריקה הלטינית. בגורמים לשינוי סדר היום העולמי מצויים: ההגירה בין מדינות, עזיבת האזורים הכפריים לטובת הערים, התקדמות הטכנולוגיה והנגישות המוגברת לטכנולוגיה מתקדמת גם בקרב מדינות מתפתחות. מחד גיסא, יש לראות במדינות המתפתחות את שווקי העתיד ולחתור לפיתוח יחסי סחר בהתאם לצרכי אוכלוסיותיהן. מאידך גיסא, לקצב הצמיחה המהיר יש השלכות הומניטריות וסביבתיות כבדות משקל, בהן עיור מואץ, זינוק בצריכת המים, האנרגיה והמזון ושינויי אקלים. מכאן שסדר היום העולמי מושפע באופן מידי מתהליך הגלובליזציה וסובב באופן גובר סביב ההתפתחויות שנגרמות כתוצאה ממנו. יש למצוא בהקדם פתרונות טכנולוגיים חדשניים כדי למנוע מבעוד מועד משברים עולמיים ולהביא לפתרון של המשברים הקיימים. לישראל ידע ייחודי ומומחיות בתחומים הרלוונטיים להתפתחויות אלה, בהם תחום המדבור, החקלאות, גידולי מזון ורפואת חירום. על כן, ביכולתה להוביל שינוי מהותי ולקדם פתרון לבעיות עולמיות שונות הנובעות מהגלובליזציה.<sup>7</sup>

בפני ישראל ניצבת הזדמנות לשנות את אסטרטגיית הפעולה שלה מהסברה מתגוננת להשתלבות וסיוע בפועל. בדרכה להפוך לשחקן מרכזי ופעיל במערכת העולמית, ישראל יכולה להיעזר בגורמים

<sup>6</sup> [מדיניות החוץ של ישראל בעידן של שינויים גלובליים](#), דו"ח צוות חשיבה לכנס הרצליה 2011.

<sup>7</sup> ש.ם.

שונים, בהם האו"ם, יוזמות בינלאומיות כמו ה-Global Clinton Initiative ומש"ב – הסוכנות הישראלית לסיוע ושיתוף פעולה בינלאומי.

## 1. פיתוח קשרים מולטילטרליים באו"ם

בנובמבר 2013 השלימה ישראל לראשונה תהליך הצטרפות לקבוצה אזורית באו"ם – "קבוצת מערב אירופה ואחרות" (WEOG), בה חברות מדינות מובילות בעולם. התהליך שהחל בשנת 2000 סימן שינוי משמעותי בהיסטוריה של היחסים בין ישראל לאו"ם. היותה חברה באו"ם אך לא בקבוצה אזורית מיצב את ישראל בעמדה נחותה, צמצם את יכולתה ליצור מסגרות שיתוף פעולה ולהשתלב בתוכניות הומניטריות משותפות למדינות החברות בקבוצות השונות ואף בלם את יכולתה להשפיע באו"ם. אי לכך, עיקר ההתייחסות של ישראל לאו"ם הייתה בתגובה לגינויים היוצאים מגופים שונים בו כלפיה.

ואולם, זה כמה שנים ניכר שינוי בגישת ישראל כלפי האו"ם. היא הגבירה את פעולותיה בארגון, את מעורבותה בפעולות לפיתוח עולמי במסגרת ה-Millennium Development Goals (שכוללים מאבק בעוני ובמחלות אפידמיות, קידום שוויון מגדרי וקיימות סביבתית), והעמיקה את תרומתה למסגרות מולטילטרליות לפיתוח. במרבית נושאים אלה יש לישראל יכולות ויתרונות ייחודיים המאפשרים לה לתרום לקידומם. בד בבד, עם צירופה של ישראל לקבוצה אזורית החל האו"ם אף לקלוט עובדים ישראלים רבים יותר לשירותיו.

גישה של השתלבות והשתתפות לצד יצירת מסגרות שיתוף פעולה מולטילטרליות יחזקו את מארג הקשרים הבינלאומיים של ישראל ויקנו לה הזדמנות להתבלט בזירה העולמית בזכות חזקותיה ויכולותיה למצוא פתרונות טכנולוגיים לאתגרים עולמיים. עצמת ההזדמנות הוכחה כבר בדצמבר 2012, כשישראל העלתה בעצרת הכללית של האו"ם הצעת החלטה בנושא "יוזמות לפיתוח". הצעת החלטה נועדה לתמוך בצמיחה כלכלית, לעודד יוזמות כזרז לפיתוח, ולסייע בהסרת מכשולים בירוקרטיים שמקשים על הקמת עסקים.<sup>8</sup>

שנתיים לאחר מכן, בדצמבר 2014, אימץ האו"ם את הצעת החלטה וקרא לכל הסוכנויות שלו ברחבי העולם לקדם אותה. אף שהחלטה הועלתה בשנה שבה התרחש מבצע "צוק איתן" בעזה, אשר הגביר את האנטגוניזם כלפי ישראל בקרב הקהילה הבינלאומית, ההחלטה התקבלה ברוב מוחץ של 134 מדינות. מדינות ערב הצביעו כולן נגדה, ואילו מדינות מוסלמיות באפריקה הצביעו בעדה.<sup>9</sup>

## 2. סוכנות מש"ב במשרד החוץ וסיוע החוץ

עשר שנים לאחר קום המדינה הקימה הממשלה את סוכנות מש"ב במשרד החוץ.<sup>10</sup> כבר בשנות ה-60 הפכה מש"ב להיות המחלקה הגדולה ביותר במשרד החוץ, וישראל הפכה לאחת המדינות התורמות העיקריות בעולם. המניע של ישראל לקדם תכניות סיוע בינלאומיות בהיקף כה גדול נבע, בין היתר, מהציפייה שהדבר יעודד את המדינות המסתייעות בישראל לתמוך בה בהצבעות באו"ם. ההיסטוריה מלמדת שקבלת הסיוע מישראל לא הבטיחה את נאמנותן הפוליטית של המדינות

<sup>8</sup> "Amb Prosor on UN Resolution 'Entrepreneurship for Development'," Israeli Ministry of Foreign Affairs, 21 December 2012.

<sup>9</sup> רן דגוני, "יוזמים ומבקיעים: ניצחון מוחץ לישראל באו"ם", גלובס, 19 בדצמבר 2014; "Israel's Entrepreneurship for Development Resolution Adopted at UN," Israeli Ministry of Foreign Affairs, 19 December 2014.

<sup>10</sup> לימים שינה המרכז את שמו, והיום הוא נקרא "הסוכנות הישראלית לסיוע ושיתוף פעולה בינלאומי".



הנתרמות. אף על פי כן הפיקה ישראל תועלת ממאמצי הבינלאומיים – היא נהנתה מתדמית עולמית חיובית יותר, שימשה כתובת בינלאומית לפנייה בנושאים שונים הודות למומחיות ולידע שברשותה, וזכתה במעמד של שותפה מרכזית מצד מדינות מובילות בתכניות סיוע החוץ שלהן. ישראל אף זכתה למימון ניכר בעבור פעילותה הבינלאומית. דו"ח של תכנית הפיתוח של האו"ם (UNDP) שפורסם בשנות ה-80 ציין את ישראל כמדינה המובילה בייצוא ידע בתחומי מומחיות.

לימים צמצמה ממשלת ישראל באופן חד את תקציב מש"ב ובהתאם לכך את פעילותו. כיום, ההשקעה של ישראל בסיוע חוץ עומדת על הסכום המינימלי הנדרש מצד חברות ב-OECD.

באמצעות פעילות מש"ב ואפיקים נוספים לסיוע הומניטרי ישראל למדינות נזקקות הצליחה ישראל לעבות את קשריה עם מדינות אפריקה, אסיה ואמריקה הלטינית – שחלקן מהוות כלכלות עולות בזירה העולמית – ובו בזמן לשפר ולהדק את יחסיה עם המדינות המפותחות אשר נושאות את מרבית הנטל של פיתוח פתרונות לאתגרים עולמיים דחופים ויישומם בשטח.

כיום, תחום הפיתוח הבינלאומי הופך לתחום בעל פוטנציאל כלכלי של ממש. על ישראל אפוא להתמקד בפרויקטים שבהם באים לידי ביטוי חוזקותיה וערכה הייחודי, כדי שמאמצי התורגמו ליתרונות כלכליים (למשל, באמצעות פניות מצד גורמים עסקיים במדינות הנתרמות או המפותחות בבקשה לאמץ ולרכוש שיטות וציוד ישראלי).

בניית יחסים מולטילטרליים – ובכלל זה חברות בגופים, השתלבות בפורומים והשתתפות בטיפול בסוגיות שעל סדר היום העולמי – הם צורך מובהק ואינטרס חשוב בעבור ישראל. אי לכך, יש לעצב מדיניות-חוץ הרוותמת גורמים ממשלתיים ולא-ממשלתיים בישראל כדי לקדם ולייעל את היחסים האלו. בין היתר יש לעודד מחקר ופיתוח בתחומים הרלוונטיים לסדר היום העולמי, ליצור תמריצים לשיתוף פעולה חוצה-מגזרים בנושא זה (שיכלול את המגזר הציבורי, הקהילה העסקית וארגוני חברה אזרחית) ואף להגביר שיתופי פעולה בין חברות עסקיות ישראליות לחברות מקומיות במדינות הנתרמות.

### 3. הגז הטבעי כמשאב לקידום מדיניות-חוץ

גם במקורות הגז שנגלו לאחרונה טמונה הזדמנות משמעותית לשיפור היחסים של ישראל עם שכנותיה ועם מדינות העולם. תעשיית הגז הטבעי המתפתחת בישראל יכולה לקדם צמיחה כלכלית בת קיימא והשתלבות אזורית, ומשפיעה על מגוון נושאים גאופוליטיים. במדינות רבות בעולם, כמו בישראל, הפקת הגז נמצאת בצמיחה מהירה, בין היתר, בשל פיתוח טכנולוגיות שונות המאפשרות קידוחים חדשים מהים, מפצלי שמן ועוד. משק הגז העולמי חווה כיום שינוי עמוק המעורר דיון רחב לגבי פוטנציאל השפעתו על משק האנרגיה. זאת לצד מאמצייהן של מספר מדינות, בראשן ארה"ב, להגיע לעצמאות אנרגטית ובד בבד להוריד את מידת ההסתמכות שלהן על מקורות הנפט.

גילוי מאגרי הגז בים התיכון יצר בישראל מציאות חדשה. ישראל עומדת כיום בפתחו של עידן חדש בפיתוח ואספקת אנרגיה אשר עשוי לתת את אותותיו על היבטים כלכליים, טכנולוגיים, סביבתיים, חברתיים ותעסוקתיים. בה בעת, הצניחה במחירי האנרגיה בעולם והמחלוקת הפנים-ישראלית לגבי פיתוח משאבי הגז מחייבים את הממשלה ואת החברות העוסקות בנושא לנקוט משנה זהירות. בהנחה שמתווה הגז ייושם ושהחברות הרלוונטיות אכן יפתחו את מאגר לווייתן, יש לפעול למיצוי הפוטנציאל האזורי של יצוא גז לירדן, לרשות הפלסטינית, למצרים ואולי גם לתורכיה.

## ד. ישראל ויהדות העולם: מ"נרטיב המשבר" ל"שיח של עמיות יהודית"

על ישראל לנקוט בפרדיגמה חדשה בכל הנוגע לקשריה עם יהדות העולם. עליה לבסס קשר שוויוני והדדי יותר, המבוסס על ערכים משותפים ובעיקר על הגדרה משותפת של חזון לעתיד העם היהודי ותפקידו בעולם.

לאחר הקמת המדינה התבסס הקשר בין יהדות העולם לישראל על "נרטיב המשבר". בלשונו של דניאל הרטמן, היה זה קשר שמושגת על זיכרון משותף של רדיפת היהודים ובעיקר על טראומת השואה. בהיותה מדינה צעירה השואפת להקנות מולדת ומקום בטוח לעם היהודי, המשיכה ישראל להתמודד עם איומים קיומיים ועם קשיים כלכליים. מציאות זו קשרה את יהדות העולם לישראל בשותפות גורל והציבה את הבטחת שרידותה של ישראל כמדינת מפלט ליהודים כמטרה מרכזית.

ואולם, סקרים רבים מעידים כי בתחילת המאה ה-21 נחלשת הרלוונטיות של "נרטיב המשבר". ישראל אינה נתפסת עוד בסכנת קיום ממשי, לא מההיבט הביטחוני וגם לא מההיבט הכלכלי, ורוב הקהילות היהודיות אינן חוששות לביטחונן הקיומי במדינות שבהן הן חיות. בקרב הדור הצעיר, זיכרון השואה איבד ממרכזיותו, ודווקא מדיניות ישראל בתחומים שונים – בנושא הישראלי-פלסטיני, במעמד קבוצות מיעוט בארץ ובסוגיות דת ומדינה – מעוררת מחלוקת וגורמת להזדהות הולכת ופוחתת עם ישראל בקרב המחנה הליברלי ביהדות העולם.

עמיות יהודית היא הפרדיגמה המוצעת לקשרי ישראל עם יהדות העולם. זוהי תודעה קולקטיבית של העם היהודי, שמכוננת את המהות הקולקטיבית שלנו, את הציוויליזציה המתפתחת שלנו, את השאיפה שלנו לתיקון עולם ואת תחושת הסולידריות והאחריות ההדדית שלנו.<sup>11</sup> תפיסת העמיות היהודית רואה בעם היהודי את מכלול הקהילות היהודיות ברחבי העולם, ובישראל קהילה אחת – אם כי הגדולה והמרכזית – מן המניין. הקהילות היהודיות השונות קשורות ביניהן בהזדהות "אתנו-לאומית",<sup>12</sup> שבאה לידי ביטוי בתחושת סולידריות ונאמנות הדדית, בהסכמה על סדר יום משותף, באינטרסים משותפים ובתחושת שייכות למדינת הלאום.

כדי לעגן את התודעה הקולקטיבית הזו לכדי קול רשמי, יש להקים מנגנון שיורכב מנציגי יהדות העולם וישראל גם יחד, ושידון בכל הסוגיות הרלוונטיות לעם היהודי ושלחן ממשק עם ישראל. לשם כך ניתן גם להזרים דם חדש לארגונים קיימים, דוגמת הקונגרס היהודי העולמי, אשר קמו לתכלית זו אך איבדו עם הזמן את הרלוונטיות שלהם. במסגרת מנגנון זה יגובש ויוגדר סדר יום לעם היהודי, ויהדות העולם תוכל להביע את דעותיה ודאגותיה ביחס למדיניות ישראל ולתאר כיצד מדיניות זו משפיעה עליה. עוד ידווחו נציגי יהדות העולם על האתגרים עמם הם מתמודדים, וייצרו ניירות עמדה והצעות מדיניות כיצד להתגבר עליהם.<sup>13</sup> כיום קיימים גופים יהודים שונים – דוגמת איפא"ק, ג"י סטריט – אשר מקדמים לכאורה מטרות דומות, אך מקדמים סדר יום פוליטי שונה. המנגנון החדש המוצע, לעומת זאת, יהיה גוף שבו ייוצגו העמדות השונות, כמו בפרלמנט. מנגנון שכזה יאפשר גם לישראל להתייעץ עם נציגי יהדות העולם על סוגיות מרכזיות, ובהן:

<sup>11</sup> שלומי רביד (עורך), *עמיות יהודית: מה משמעותה? למה היא חשובה? איך מטפחים אותה?*, (ישראל: המרכז לחינוך לעמיות יהודית, 2015)

<sup>12</sup> Dov Waxman and Scott Lasensky, "Jewish foreign policy: Israel, world Jewry and the defence of 'Jewish interests'," *Journal of Modern Jewish Studies* 12(2), 2013, pp. 232-252.

<sup>13</sup> הקונסורציום יוכל להגיש את מסקנותיו למשרד החוץ כדי שגורמי משרד החוץ יוכלו לשקלל אותן בעת עיצוב מדיניות-החוץ של ישראל.

### 1. ביטחון העם היהודי: השפעת מדיניות ישראל על יהדות העולם ותופעת האנטישמיות

ישראל אחראית בראש ובראשונה לביטחון אזרחיה אולם עליה להתחשב בגלים שהחלטותיה מחוללים בקרב יהדות העולם ולהיערך להם. במסגרת הערכות שכזאת עליה להתייחס לסיכונים הללו דרך תרחישי מלחמה, איסוף מודיעין רלוונטי, תמיכה בגורמי ביטחון שמגנים על קהילות יהודיות והעלאת סוגיה זו בשיחות מדיניות עם המדינות שבהן שוררת סכנה פוטנציאלית. במסגרת פועלה למען הגברת הביטחון של העם היהודי, ישראל צריכה גם להתמודד עם תופעת האנטישמיות ולסייע לצמצם אותה. עליית האנטישמיות בעולם מסכנת קהילות יהודיות רבות, ויש לבדוק באילו דרכים ישראל יכולה לסייע בשמירה על ביטחון של יהודי התפוצות – על ידי הבטחת זכויותיהם במדינות בהן הם חיים, ובמקרה הצורך – על ידי עידוד עלייה במסגרת חוק השבות.

### 2. המשכיות העם היהודי וקרבתו לישראל

סקרים רבים<sup>14</sup> מעידים כי שיעור ההתבוללות בקרב יהודי העולם עולה, בעיקר בקרב הזרמים שאינם אורתודוקסיים. שיעור ההתבוללות נמדד לפי אחוז נישואי התערובת, היקף רישום ילדים לבתי ספר יהודיים או למוסדות קהילתיים יהודיים, וכן לפי הגדרה עצמית לגבי זהות דתית, השתייכות לאומית ומרכזיות היהדות בחיי הפרט.<sup>15</sup> סקרים שנערכו בארה"ב, שם נמצאת הקהילה היהודית השנייה בגודלה בעולם, מעידים כי אחוזי ההתבוללות קרבים לכ-50 אחוזים.<sup>16</sup> זהו אתגר בעבור העם היהודי בכלל, שמצריך התייחסות גם מצד הדרג המדיני בישראל.

בד בבד עם עליית שיעורי ההתבוללות ניכרת גם מגמת ההתרחקות של הדור הצעיר מישראל, שהזכרה לעיל. לתופעה זו, כאמור, סיבות רבות. בין היתר, הדור הצעיר סובל פחות מטרואומת הרדיפה, הוא נולד לישראל מפותחת ומשגשגת ולא חווה את הפחד שלעם היהודי לא תהיה מדינת לאום. דור צעיר זה דתי פחות, אינו מזדהה עם הממסד הלאומי-דתי, וחש ניכור פוליטי מישראל. יהודים שחיים בחו"ל נדרשים לעיתים קרובות לתת דין וחשבון על ישראל ועל מדיניותה. במצבים אלה הם מוצאים את עצמם מזוהים עם מדינה שהם אינם חיים בה ואף לא משתתפים בהליך הדמוקרטי שלה. כמו כן, ככל שהמחנה הליברלי ביהדות העולם גדל, כך גדל מספר היהודים אשר חשים אי-נוחות כלפי מדיניות הכיבוש של ישראל וכלפי הפרת זכויותיהם של הפלסטינים. ביקורים בארץ במסגרת פרויקט תגלית אינם מצליחים עוד לשנות את דעותיהם של היהודים המשתייכים למחנה הליברלי, שמסרבים לקבל את הנרטיב שמוצע להם בנסיעות הללו. על ישראל לראות בביקורת על מדיניותה מצד יהודי התפוצות דבר לגיטימי. עליה לגבש ערוץ שיאפשר לקהילות היהודיות הליברליות ליצור עם המדינה קשר שאינו מבוסס על זיכרון הרדיפה בלבד כי אם על חזון, ערכים, ומטרות משותפים.

### 3. רווחת העם היהודי

לאחר שהפכה ישראל למדינת עולם ראשון – מדינה מפותחת, משגשגת ואף מובילה במספר תחומים – עליה לשאת באחריותה ולסייע לקהילות יהודיות ברחבי העולם אשר חיות בעוני, נפגעו ממשברים כלכליים או מאסונות טבע והזקוקות לעזרתה. התמיכה הפוליטית והכלכלית של יהדות העולם בישראל הייתה עמוד התווך בבנייתה של המדינה ובפיתוחה, אך כיום ישראל היא מהחוליות

<sup>14</sup> הנתונים מתייחסים בעיקר לסקרים שערך מכון המחקר פיו (Pew) שבארה"ב.

<sup>15</sup> חשוב לציין כי סקרי מכון פיו מתייחסים רק ליהדות ארה"ב. היה ראוי לערוך סקר דומה בקרב

קהילות יהודיות נוספות, כגון יהדות אירופה ויהדות דרום אמריקה, כדי לבדוק את שינוי המגמות בקרבן. עם זאת, הקהילה היהודית בארה"ב היא הקהילה היהודית השנייה בגודלה, ולפיכך מגמות מובהקות כפי שנראו בה הן סימן אזהרה אשר דורש התייחסות מהעולם היהודי בכלל ומישראל בפרט.

<sup>16</sup> בחינת אחוז ההתבוללות בקרב הזרמים שאינם אורתודוקסיים מעלה שאחוז ההתבוללות בקרבם אף גבוה מ-50 אחוזים.

החזקות בשרשרת הקהילות היהודיות. אי לכך, עליה לשנות את פרדיגמת הפילנתרופיה שלה ולהיערך לפילנתרופיה בכיוון ההפוך, לנתינה ישראלית לחוליות החלשות יותר בעם היהודי ולתמיכה בהן.

#### 4. תיקון עולם: חזון משותף לעם היהודי בישראל ובתפוצות

תיקון עולם הוא ערך יהודי מובהק, והעיקרון שביסודו מספק הזדמנות ייחודית לחבר את ישראל לקהילות יהודיות בעולם דרך עשייה משותפת, שמבוססת על ערכים אוניברסליים. נוסף על כך, יישום ערכים יהודיים לטובת הכלל יכול לשפר את תדמיתה של ישראל בעולם, לקרב אותה ליהודי העולם, ובעיקר להקנות משמעות בת-זמננו למושגים יהודיים ולזהות היהודית של ישראל בכלל ושל כל יהודי בפרט.

שימור הקשר בין יהדות העולם לישראל והידוקו דורשים חזון משותף, המגדיר את עתידה של המדינה ומבוסס על שאיפות חיוביות. לזיכרון העבר יש חשיבות רבה ביצירת תחושה של שותפות גורל, אבל לשם כך נדרשת גם התבוננות קדימה שתרנום את הדור הצעיר ושתייצר תוכן ומשמעות בני-זמננו. התבוננות זו תעודד את העם היהודי על קבוצותיו השונות לקחת אחריות על חזונו ועל עתידו. לשם כך, על ישראל להנחיל את תודעת העמיות היהודית ולהגדיר את תפקידה בקידומה.

#### ביבליוגרפיה

בר-סימן-טוב, י. ["יחסי ארה"ב-ישראל: יחסים מיוחדים ומה הלאה?"](#), המחלקה ליחסים בינלאומיים באוניברסיטה העברית ומכון ירושלים לחקר ישראל [כיום: מכון ירושלים למחקרי מדיניות] (ללא תאריך)

דגוני, ר. ["יוזמים ומבקיעים: ניצחון מוחץ לישראל באו"ם"](#), גלובס, 19 בדצמבר 2014

רביד, ש. (עורך) ["עמיות יהודית: מה משמעותה? למה היא חשובה? איך מטפחים אותה?"](#), המרכז לחינוך לעמיות יהודית, פברואר 2015

["מדיניות החוץ של ישראל בעידן של שינויים גלובליים"](#), דו"ח צוות חשיבה לכנס הרצליה 2011

Bar-Siman-Tov, Y. ["The United States and Israel since 1948: A 'Special relationship'?"](#), *Diplomatic History* 22(2), 1998, pp. 231-262

["Amb Prosor on UN Resolution 'Entrepreneurship for Development'"](#), *Israeli Ministry of Foreign Affairs*, 21 December 2012

Ben-Zvi, A. ["Israel studies: An anthology – The United States and Israel: 1948-2008"](#), *Jewish Virtual Library*, April 2009

Cohn, D. and Caumont, A. ["10 Demographic Trends that are Shaping the U.S. and the World"](#), *Pew Research Center*, March 2016

["Israel's Entrepreneurship for Development Resolution Adopted at UN"](#), *Israeli Ministry of Foreign Affairs*, 19 December 2014

Pipes, D. and Bard, M. "[How special is the U.S.-Israel relationship?](#)," *Middle East Quarterly* 4(2), June 1997, pp. 41-48

Waxman, D. and Lasensky, S. "[Jewish foreign policy: Israel, world Jewry and the defence of 'Jewish interests'](#)," *Journal of Modern Jewish Studies* 12(2), 2013, pp. 232-252

#### קריאה נוספת:

Belman, Inbal A., Ben Yehuda, D. and Weissman, G. [Integrating Israel into the international development industry](#), Innovation & International Development Working Paper #1, Tel Aviv University

Belman Inbal A. and Zahavi, S. *The rise and fall of Israel's bilateral aid budget, 1958-2008*, Tel Aviv University, June 2009

MASHAV. Israel's Agency for International Development Cooperation, [Implementing the millennium development goals](#)

United Nations. [Millennium Development Goals and Beyond 2015](#)

Wolfe, Y. and Belman Inbal, A. [Innovating together: Improving bilateral research collaboration for development](#), Innovation & International Development Working Paper #3, Tel Aviv University